

ZORAN S. PAVLOVIĆ

Viktimizacija kroz životne cikluse

JP Službeni glasnik i Institut za kriminološka sociološka istraživanja,
Beograd, 2019, 193 str.

Krajem 2019. godine, u izdanju JP Službeni glasnik i Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, iz štampe je izašla monografija *Viktimizacija kroz životne cikluse*, autora Zorana S. Pavlovića, Pokrajinskog zaštitnika građana – ombudsmana, koja je izazvala posebnu pažnju dela naučne javnosti koji je prisustvovao promociji navedenog izdanja. Ovo delo nastalo je kao rezultat sažimanja iskustava autora tokom obavljanja poslova javnog tužioca, profesora prava i funkcije koju danas obavlja, pri čemu je korišćeni stil pisanja prilagođen ne samo onima koji se bave predmetnom problematikom sa naučnog / stručnog aspekta, već i svakom drugom zainteresovanom čitaocu. Nakon predgovora i kratkog uvoda, u deset posebnih poglavlja su sagledani različiti oblici viktimizacije (*i diskriminacije*) počevši od perioda začeća jednog života do perioda starosti, dok su u jedanaestom poglavlju navedene različite aktivnosti koje Zaštitnik građana sprovodi u cilju zaštite od viktimizacije. Zaključnim razmatranjima, posvećen je poslednji deo monografije.

Ukoliko se sagleda sam okvir monografije, primetno je da se ona metodološki razlikuje od sličnih izdanja

koja su poslednjih godina objavljena na našim prostorima.¹ Naime, iako se u uvodu (*nekada i u posebnim poglavljima koja mu slede*) obično definišu osnovni pojmovi koji se razmatraju u delu, te daju osnovna terminološka objašnjenja, autor je svesno izostavio takvu celinu, usredsređujući svoju pažnju isključivo na fenomenološku dimenziju, odnosno različite oblike viktimizacije, kao i na viktimogene predispozicije koje su pre svega sagledane kroz njihovu prirodu (*biofiziološku, socijalnu i psihološku*). Ipak, čini se da je polazna kategorija pre svega uzrast, kao biofiziološka predispozicija. Sa druge strane, ako se uzme u obzir da se određeni oblici kriminalne viktimizacije mogu javiti gotovo u svim fazama života, nije bilo moguće izbeći određena preplitanja u samom tekstu, odnosno kroz različita poglavlja. Ove metodološke nedoslednosti, svestan je i autor koji je u samom uvodu ukazao da određena preklapanja postoje, ukazujući

¹ Istini za volju, iako je žrtva krivičnog dela kod nas poprilično prisutna u javnom diskursu, može se reći da broj sistematskih monografskih dela o toj temi nije zadovoljavajući. Sa druge strane, pažnja naučne i stručne javnosti je poslednjih nekoliko godina isključivo bilo usmerena na određene kategorije žrtava, pre svega na žene i decu.

čitaocu da granice životnih ciklusa moraju biti shvaćene fluidno, odnosno promenljivo, a u odnosu na širi okvir analize. Drugim rečima, ove napomene pre svega bi trebalo da posluže kao jedna smernica čitaocu, da ceo tekst posmatra isključivo u skladu sa naslovom *Viktimizacija kroz životne cikluse*, odnosno kao svojevrsni *posebni deo* viktimologije, koji je nužno proširen i određenim aspektima diskriminacije.

Položaj, prava i viktimizacija trudnica, porodilja i majki u Srbiji, sagledan je sa aspekta patrijarhalno obojenog društva, u kome je moć predominantno koncentrisana u rukama muškarca, kao i sa aspekta rodno uslovljenog položaja. Autor predstavlja podatke iz do sada neobjavljenog istraživanja koje je sprovedeno u periodu od 2016. do 2018. godine, na uzorku od 320 žena (majki) u Srbiji, starosti od 30 do 55 godine, koje je pokazalo da je 5,4% ispitanica pozitivno izvestilo o fizičkom ili naročito intenzivnom psihičkom nasilju tokom trudnoće, dok je oko 16% ispitanica *post festum* izvestilo o različitim oblicima nasilja, koje inicijalno nisu prepoznale kao nasilje. U ovom poglavlju, ukazuje se na probleme koji se tiču određenih diskriminatorskih postupanja, kada je reč o zaposlenju mladih žena, zbog postojanja rizika trudnoće i posledičnih finansijskih obaveza koje bi poslodavac mogao imati. Iz tog razloga, posebno su sagledane i aktivnosti zemlje u pogledu poboljšanja populacione politike, pre svega sa aspekta važećeg Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom.

Druga velika celina *Viktimizacija dece i mogućnosti prevencije*, počinje konstatacijom da su o ovoj pojavi praktično dostupni tomovi stručnih teksto-

va, koji integrišu psihijatrijske, psihološke, pedagoške, pravne, sociološke, kriminološke, viktimološke, te penološke stavove, na koje je na odgovarajućim mestima i ukazano, uz obavezno navođenje primera iz novije prakse. Na ovom mestu, autor daje poseban osvrt na pitanje vakcinacije dece, oko čega se u skorijoj istoriji digla velika medijska prašina u Srbiji, što je za posledicu imalo i niz podnetih krivičnih prijava protiv određenog broja javnih ličnosti. Navedeni primer povezuje se i sa jednim osnovnim pitanjem, a to je da li roditelji na određeni način (ne)svesno doprinose viktimizaciji svoje dece. U ovom odeljku je posebno istaknut značaj nevladinog sektora, ali i istraživanja koja su pokazala da najteže vidove nasilja češće trpe deca koja potiču iz nerazvijenih zajednica.

Deca i mladi su predmet i treće velike celine – *Škola i vršnjaci kao viktimizacioni kontekst*, pri čemu se polazak u školu navodi kao jedan od značajnijih koraka u razvoju pojedinca. U današnje vreme se ne samo od roditelja, već i od ustanova poput školi, očekuje da prepoznaju različite vidove nasilja, uključujući i vršnjačko, koje stvara dosta oprečne stavove u javnosti. Posebno je analiziran slučaj samoubistva dečaka, koji je medijski bio ispraćen kod nas. Takođe, predstavljena je i studija koja je 2018. godine sprovedena u osnovnim školama na teritoriji Jagodine, čiji rezultati su uputili na to da roditelji ne razgovaraju u dovoljnoj meri sa decom o problemu vršnjačkog nasilja, kao i da uspešnost ove komunikacije korelira sa obrazovanim nivoom majke. *Cyber* nasilje je takođe opisano u ovom poglavlju, pri čemu se ukazuje na novije studije koje su uglavnom rađene u SAD.

Četvrti deo, *Viktimizacije dece i grupa pod naročitom rizikom*, predmet je posebne autorove analize, koja se nadovezuje na prethodnu celinu, a u kojoj se pre svega ističu svi mogući oblici nasilja, poput fizičkog, psihičkog ili seksualnog. I u okviru ove celine, posebno je naveden značaj prevencije i određenih inovativnih programa, naročito kada je reč o prevenciji seksualnog nasilja. Upravo je u pogledu programa prevencije seksualnog nasilja, u jednom istraživanju pokazano da postoje određena neslaganja roditelja kada je reč o njihovoj primeni i to iz sledećih razloga: deca neće shvatiti dobro sadržaj programa, deca se prerano uvode u kontekst seksualnosti, ovakve obuke mogu dovesti do psihičkih posledica kod dece, roditelji sumnjaju u postojanje proverenih programa i sumnja u obučenosť voditelja programa. Pored ovih rezultata, autor je analizirao i posebno ranjive grupe, poput pripadnika Roma ili osoba sa autizmom.

Nasilje u intimnim vezama mladih, autor posmatra nezavisno od porodičnog nasilja, budući da se prislanja stanovištu da je to jedan poseban oblik nasilja – nasilje u vezama, koje se određuje kao fizičko, psihičko, emocionalno i seksualno nasilje čiji je cilj zadobijanje moći i održavanje kontrole nad drugom osobom u odnosu mladih. Problem kod ovog oblika nasilja je taj što mladi često ne prepoznaju ovu pojavu, što se naročito odnosi na manifestno suptilnije pojave koje se doživljavaju kao izraz ljubavi. Iskustva iz prakse upućuju na to da upravo (ekstremna) ljubomora, kontrola, nadzor, ograničenja – premda inicijalno opaženi kao ponašanja potkrepljena pozitivnom valencijom, nose visok rizik kasnije viktimizacije. U ovom delu je ukazano i na jedno naše istraživanje

iz 2015. godine, u okviru koga je pokazano da su ispitanici muškog pola u većem procentu bili isključive žrtve psihičkog nasilja, iako je u ukupnom udelu viktimiziranih primetan obrnut paritet.

Slično prethodnom poglavlju, u šestom – *Nasilje nad ženama u porodičnim, partnerskim i nepartnerskim odnosima*, autor se bavi posebnim formama nasilja koje trpe žene, a koje su inače čest predmet viktimoloških naučnih analiza. Iz navedenog razloga, u ovom delu monografije je iznet niz podataka, poput podatka da je u Srbiji u periodu od 2007. do 2016. godine ubijeno više od 320 žena, uz nastavljeni trend od prosečno 30 izgubljenih života godišnje i u narednim godinama. Upravo, posmatrajući zvaničnu statistiku, autor kritički sagledava nova zakonska rešenja, poput onih koja su sadržana u odredbama Zakona o sprečavanju nasilja o porodici, pri čemu ističe paradoks po kome se u Srbiji na godišnjem nivou sada izriče daleko veći broj tzv. hitnih mera, dok se sa druge strane u zvaničnim statistikama ne beleži pad u broju izvršenih krivičnih dela na štetu žena i dece, u okviru porodičnog nasilja.

Infekcija HIV-om i HCV/HBV-om i viktimizacioni kontekst, jeste zasebna celina koja počinje jednim paradoksom, koji se tiče ljudske empatije. Naime, autor pravilno zapaža da kod prosečnog građanina nedvosmisleno postoji empatija i spremnost da se ponudi bilo kakav vid pomoći, makar i u vidu saveta – razgovora, kada je reč o teškim oboljenjima, telesnim oštećenjima i ograničenjima (npr. šećerna bolest, karcinom, gubitak kognitivnih funkcija itd.) dok je sa druge strane ista takva empatija ne samo odsutna kada je reč o licima koja su zaražena HIV-om ili HCV/HBV-om,

već su ona izložena različitim oblicima diskriminacije, koja se često može uočiti i na onim mestima na koja se navedena lica javljaju za pomoć, poput lekarskih ustanova. Pored niza podataka iz različitih istraživanja, ukazano je na odredbe relevantnih propisa koji bi trebalo da umanje stigmu kroz koju ova lica prolaze. Govoreći o zabrani diskriminacije, autor ukazuje da ima osnova za kritikovanje zakonskog rešenja po kome se *prenošenje infekcije HIV virusom* vodi kao zasebno krivično delo, budući da je za to dovoljno postojanje jednog opšteg krivičnog dela *prenošenje zarazne bolesti*. U tom smislu, daje i pregled zvanične statistike u periodu od 2013. do 2017. godine, gde se jasno vidi da u posmatranom periodu ne postoji nijedna krivična prijava, niti jedno osuđeno lice za učinjeno krivično delo prenošenje infekcije HIV virusom.

LGBT zajednica i rizik viktimizacije – u okviru ovog poglavlja, navedeni su osnovni oblici viktimizacije i diskriminacije kroz koje prolaze pripadnici LGBT populacije, pri čemu se ukazuje na činjenicu da je evolucija savremenog gledišta u predmetnom kontekstu bila dosta spora, što je prikazano pre svega sa aspekta posmatranja istopolne orijentacije kao psihičkog poremećaja. Posebna pažnja je posvećena *Strategiji prevencije i zaštite od diskriminacije* i projektu *Stvaranje tolerancije i razumevanja prema LGBT populaciji u srpskom društvu*. Premda je ukazano na otežane uslove organizovanja prajda kod nas, te druge aspekte diskriminacije i viktimizacije, autor smatra da je bitan korak učinjen 2017. godine kada je predsednik Republike Srbije ukazao poverenje novoj predsednici vlade kao osobi koja je javno prepoznata kao istopolno orijentisana.

Posebna celina je posvećena *Viktimizaciji lica lišenih slobode*, koja je sagledana pre svega u kontekstu broja lica lišenih slobode, odnosno stope zatvaranja na 100.000 stanovnika. Ove stope su sagledane na globalnom nivou, a kada je reč o Srbiji, ukazano je da su zavodi prenaseljeni, te da u svakom trenutku u njima boravi više od 10.000 lica lišenih slobode. Iz navedenog razloga, ukazano je na međunarodne standarde kada je reč o zaštiti prava lica lišenih slobode, ali i na određene primere iz prakse ESLJP, među kojima su posebno značajni oni u kojima je bila tužena Republika Srbija. Nezavisno od (ne)primene određenih standarda, dobar deo ovog poglavlja je posvećen adekvatnosti tretmana kroz koji osuđena lica prolaze u kazneno-popravnim ustanovama, kao i obučenosti samih vaspitača za rad sa osuđenima.

Poslednji životni ciklus, sagledan je u desetom poglavlju – *Viktimizacija starijih osoba*. Ovaj životni ciklus je veoma važan, ukoliko se u obzir uzme podatak da je prema podacima EUROSTAT-a iz 2016. godine, oko 19,2% evropskog stanovništva starije od 65 godina, pri čemu ovaj udeo u pojedinim državama prelazi 22%. Kao najtipičniji vidovi nasilja prema starim osobama, istaknuti su: psihičko zlostavljanje, fizičko zlostavljanje, finansijsko zlostavljanje, zanemari vanje i seksualno zlostavljanje. Nevladin sektor u mnogim država ukazuje da je neophodno stvoriti *age friendly* okruženje. Posebna osetljivost ove grupe, prepoznata je i u određenim propisima u Srbiji, ali i već sprovedenim različitim vidovima projektnih aktivnosti, čiji je osnovni cilj bio zaštita starijih kao vulnerabilne kategorije.

Uloga i aktivnosti zaštitnika građana, jeste poglavlje u okviru koga je

ukazano na osnovne aktivnosti koje je Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman (*autor monografije*) sproveo u toku 2017. godine, za koje i sam kaže da predstavljaju monotoni pregled aktivnosti u toku godinu dana, pri čemu dati okvir može pre svega da posluži kao okvir prepoznavanja širine i dubine potreba delovanja.

Viktimizacija kroz životne cikluse je monografsko izdanje čija vrednost će svakako doći do izražaja u godinama koje slede. Iako je u ovom sumarnom prikazu ukazano na određene metodološke nedostatke, oni su ipak u drugom

planu, ukoliko se sagleda osnovna autorova ideja – da pobudi ne samo naučnike i stručnjake, već i obične građane, da ih inspiriše na ljubav, poštovanje, toleranciju i prihvatanje, na kojima inače i počivaju međunarodni standardi u posmatranoj oblasti. Jasan i pitak stil pisanja, obilje podataka iz različitih istraživanja, primeri iz prakse, statistički podaci, ali i kritički sagledana normativna rešenja, čine ovu monografiju posebnom i vrednom čitaočeve pažnje.

Nikola Vujičić